

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ ОСВІТИ СУДНОВОДІВ У ЧАСИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Анотація. У статті висвітлено особливості освіти судноводіїв у часи незалежної України. Акцентовано увагу на її соціокультурному компоненті, необхідності підготовки фахівців, здатних відповідати вимогам міжнародного ринку праці. Серед найбільш важливих умінь судноводіїв окрім професійної компетентності, названо вміння використовувати набуті знання у галузі інформаційно-комунікативних технологій та організаційні навички. Названо періоди розвитку освіти майбутніх судноводіїв та наведено приклади основних нормативно-правових актів, що мали вплив на зміст освіти. Вибірково проаналізовано навчальні плани з метою виокремити гуманітарні дисципліни, яких у незалежній Україні стало більше у зв'язку з відродженням та гуманітаризацією системи освіти.

Ключові слова: судноводіїв, соціокультурний компонент, зміст освіти, гуманітарний, навчальний план.

Verbii Iryna

Kherson State Maritime Academy

SOCIO-CULTURAL COMPONENT OF CONTENT OF NAVIGATORS' EDUCATION OF IN INDEPENDENT UKRAINE

Summary. The article highlights the peculiarities of the education of navigators in independent Ukraine. The focus is on its socio-cultural component, the need for training specialists capable of meeting the requirements of the international labor market. Independent Ukraine inherited a somewhat deformed system of higher education, as it is known that in the time of the Soviet Union, politics played a significant role in education and all decisions on any changes or educational reforms were taken solely by the highest leadership of the country. Since 1991, the task has been to update and balance the education system in line with the needs of the transition economy. The training of navigators took place in institutes, academies, colleges and lyceums. Thus, maritime education consisted of several stages, the general education unit was lyceum, after college studies it was possible to obtain secondary specialized education and higher education at the institute or academy. Among the most important skills of navigators, in addition to professional competence, is the ability to use acquired knowledge in the field of information and communication technologies and organizational skills. The periods of development of education of future navigators are named and examples of the basic legal acts that had an impact on the content of education were given. Curricula was selectively analyzed in order to distinguish humanitarian disciplines, which increased in amount in the independent Ukraine in connection with the revival and humanization of the education system. Consequently, the sociocultural component of contents of navigators' education became more important after the declaration of Ukraine's independence, the amount of subjects in the humanitarian cycle has increased in the educational plans of marine establishments, because despite the importance of the professional competence of specialists, sociocultural competence and the ability to work effectively with human resources are necessary.

Keywords: navigator, socio-cultural component, content of education, humanitarian, curriculum.

Постановка проблеми. В умовах ринкових відносин відбувається реструктуризація виробництва та технологій, що вимагає якісних фахівців, здатних виконувати роботу на високому професійному рівні. Морська освіта не є виключенням, тому її зміст має відповідати вимогам міжнародного ринку праці. Серед найбільш важливих умінь судноводіїв окрім професійної компетентності, є вміння використовувати набуті знання у галузі інформаційно-комунікативних технологій та організаційні навички.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна підготовка судноводіїв зазнавала змін у різні історичні періоди. Вітчизняними дослідниками запропоновано періодизації історії морехідної освіти, що відображають її розвиток та зміст у залежності від історичних подій. Дослідник історії О. Чорний виокремлює три великі етапи: дореволюційний, радянський та пост-радянський. А. Ляшкевич обґрунтувала авторську періодизацію розвитку морської освіти на півдні України в 30-х роках XIX – початку XXI століть, виокремивши шість періодів: 1) стихійно-установчий (1830-ті роки – друга

половина 1850-х років); 2) перший реформаторський (друга половина 1850-х років – початок 1870-х); 3) другий реформаторський (початок 1870-х років – початок 1900-х років); 4) законодавчий (початок 1900-х років – 1920 р.); 5) пошуково-уніфікаційний (1920-1991 рр.); 6) наслідувально-оновлювальний (1991-2013 р.) [2, с. 4–5].

А. Солодовник дослідила періоди розвитку фізико-математичної підготовки в морських навчальних закладах України в 1944-2012 рр.: I період (1944-1960 рр.) – установчо-відновлювальний; II період (1961-1992 рр.) – теоретико-пошуковий, в якому виокремлено три підперіоди (адаптаційно-політехнічний (1961-1965 рр.), модернізаційно-технологічний (1966-1984 рр.), комп'ютеризаційно-перебудовчий (1985-1992 рр.)); III період (1993-2012 рр.) – реформаційно-імплементаційний, який розділено на два підперіоди (стандартизаційно-гуманітаризаційний (1993-2007 рр.), творчо-інтеграційний (2008-2012 рр.)) [3, с. 4].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на чималу кількість досліджень, вважаємо необхідним охарактеризувати соціокультурний компо-

мент у змісті морської освіти за часів незалежної України, виділити його основні риси у порівнянні з попередніми періодами.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проведення аналізу соціокультурного компоненту змісту освіти судноводіїв у часи незалежної України.

Виклад основного матеріалу. Незалежна Україна отримала у спадщину дещо деформовану систему вищої освіти, адже відомо, що у часи СРСР значний вплив на освіту відіграла політика, ідеологізація та всі рішення щодо будь-яких змін чи освітніх реформ приймалися виключно вищим керівництвом країни. З 1991 року поставало завдання оновити та збалансувати діяльність системи освіти відповідно до потреб перехідної економіки. У 1991 р. на території України залишилася розгалужена система морської освіти: 4 вищих навчальних заклади (морехідні училища та інститути), 7 морських середньо-технічних навчальних закладів, мережа технічних училищ і морехідних шкіл, культурно-освітні заклади морського профілю та осередки підвищення кваліфікації моряків [2, с. 319]. У 1991 році було прийнято Закон «Про освіту», Закон «Про наукову та науково-технічну діяльність», які визначали тенденції розвитку освітніх закладів та морських навчальних закладів зокрема. Підготовка судноводіїв відбувалась у інститутах, академіях, коледжах та ліцеях. Так, морська освіта складалась з кількох ступенів, загальноосвітню ланку становили ліцеї, після навчання у коледжі можна було отримати середню спеціальну освіту та вищу у інституті або академії. Дана система функціонує і дотепер.

З 1991 року розпочалась гуманітаризація освіти, згодом навчальні заклади отримали інструктивний лист Міністерства освіти України «Про викладання соціально-гуманітарних дисциплін» від 19.05.1993 р. № 1/9-64, яким було засвідчено, що відродження системи освіти передбачає її гуманітаризацію.

Аналіз навчального плану зі спеціальності 24.09. Морське судноводіння (спеціалізація 24.09.01 Для морського флоту) свідчить, що у відповідності до інструктивного листа, було внесено зміни щодо переліку дисциплін. До 1993 р. було чотири цикли дисциплін: суспільно-політичний, загальноосвітній, спеціальний та профілюючий. З 1993 р. суспільно-політичний та загальноосвітній цикли навчальних дисциплін було об'єднано у соціально-гуманітарний та природничий цикл, перестав вивчатись предмет «Основи марксизму-ленінізму», натомість з'явилися «Всесвітня історія», «Ділова українська мова», «Світова література», «Біологія», «Географія», «Історія України», «Філософія з релігієзнавством», «Правознавство», «Основи економічної теорії», «Допризовна підготовка юнаків», «Основи соціальної екології», «Політологія», «Соціологія», «Українська та зарубіжна культура».

У 90-х рр. ХХ століття відбулися процеси стандартизації, згідно з постановою КМУ від 7 серпня 1998 року № 1247 «Про розроблення державних стандартів вищої освіти», державні стандарти вищої освіти мали забезпечувати зміст освіти, який би дав змогу діяти професійно у відповідності до вимог у сфері праці, науки та культури [5].

Підготовка судноводіїв відбувається у відповідності до низки документів, покликаних спрямовувати розвиток України як морської держави. Це Постанова Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307 «Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року», Конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року (ПДНВ), Манільські поправки до додатка до ПДНВ 1978 року від 26.06.2010 р. Підготовка українських морських фахівців повинна відповідати нормативним актам та законам в галузі освіти України та підпорядковується постановам Міжнародної морської організації (ІМО) і комісії Євросоюзу. Враховуючи курс нашої держави на євроінтеграцію, назвемо цілі політики у освітній галузі:

- сприяння адаптації до змін в промисловості, особливо під час професійної підготовки і перепідготовки;

- удосконалення початкового та подальшого професійного навчання з метою інтеграції й реінтеграції з ринком праці;

- розширення доступності професійного навчання і заохочення мобільності викладачів і тих, хто навчається, особливо молоді;

- стимулювання співробітництва в навчанні між навчальними закладами або центрами професійної підготовки і фірмами;

- розвиток обміну інформацією та досвідом із загальних проблем для системи професійного навчання держав-членів ЄС [1, с. 148].

Великий вплив на якість навчання має забезпечення закладів вищої освіти сучасними тренажерними комплексами. Підготовка конкурентоспроможних на міжнародному ринку праці фахівців морської галузі, можлива лише за наявності взаємозв'язку між системами освіти, науки і виробництвом [1, с. 149].

Освіта майбутніх судноводіїв включає насамперед опанування професійною компетентністю, щоб фахівець вмів правильно експлуатувати техніку, розуміти принципи її роботи та застосування у різних ситуаціях, в тому числі екстремальних. Проте, разом з технічними знаннями гуманітарний цикл дисциплін є важливим, оскільки кваліфікований працівник має вести комунікацію, керувати екіпажем, саме судноводії знаходяться на містку та безпосередньо віддають команди машинному відділенню, прокладають маршрут, ведуть переговори чи переписку з компанією, береговою охороною, інспекціями, які приходять з перевірками судна. Надзвичайно важливим аспектом є навчання правильній та успішній комунікації. Через слабкий розвиток мореплавства в Україні та її втрату статусу морської країни, вітчизняні судноводії отримують освіту у рідній країні, але працюють на закордонних судах, тому предмети соціально-гуманітарного і природничого циклу, які формують у них здатність до співпраці у мультикультурному екіпажі є важливими, адже навчають інформаційно-комунікативним технологіям, вирішенню виробничих проблем у екстремальних та аварійних ситуаціях. При цьому судноплавні компанії приділяють велику увагу сформованості названих вмінь.

Аналіз навчальних планів Херсонської державної морської академії (Херсонське морехідне

училище імені лейтенанта Шмідта у минулому) дає підстави стверджувати, що у незалежній Україні з 1993 року і до сьогодні значна увага приділяється загальноосвітній підготовці, серед предметів гуманітарної та соціально-економічної підготовки у різні роки вивчаються основи філософських знань (філософія, релігієзнавство), соціологія, культурологія, основи правознавства. Згідно з навчальними планами 1999 р. – 2002 р. серед дисциплін даного циклу вивчалися основи психології та педагогіки, політологія. У державному архіві Херсонської області лише частково збережено навчальні плани та робочі програми за роки незалежності, але спираючись на ті, які нам вдалось віднайти, доходимо висновку, що курсанти вчилися говорити про глобальну культуру до якої долучаються культури минулого і партикулярні культури сучасності, цьому сприяв курс «Культурології», який у останні роки поєднано з курсом історії [4, с. 158]. Такі предмети як «Філософія» та «Соціологія» вчать майбутніх судноводіїв аналізувати і розуміти специфіку соціальних і соціально-психологічних явищ, процесів в українському суспільстві, сім'ї і у морському трудовому колективі; з громадських позицій оцінювати свою поведінку і будувати взаємовідносини у спілкуванні з іншими людьми; здійснювати соціальне керування і соціоінженерну діяльність; діагностувати соціально-політичний клімат у колективі суднового екіпажу, причини виникаючих конфліктів, їх специфічність; виявляти і використовувати соціальні резерви виробництва [4, с. 167]. У 2006-2007 н.р. вивчалась дис-

ципліна «Професійна етика, естетика та етикет моряків», по закінченню даного курсу майбутній спеціаліст повинен був: вдосконалити психологічну майстерність спілкування; навчитися створювати свій імідж; вміти застосовувати етикетну культуру в державних та суспільних закладах; застосовувати правила знайомства, представлення, знати культуру застілля; розуміти мову жестів, отримувати знання, вміння, навички невербальної комунікації; бути готовим морально і психологічно брати участь в ділових прийомах, візитах; автоматично втілювати культуру поведінки в діловому житті; дотримуватися ділового та особистого етикету, поважати особливості національного етикету різних країн світу [4, с. 196].

«Менеджмент морських ресурсів», «Історія та культура України», «Англійська мова за професійним спрямуванням», «Ділова англійська мова», «Педагогіка і методологія вищої школи» є дисциплінами, які сьогодні представляють соціокультурну складову змісту освіти судноводіїв та разом з формуванням професійної компетентності морських фахівців сприяють розвитку соціокультурної.

Висновки і пропозиції. Отже, соціокультурний компонент змісту освіти судноводіїв отримав більше значення після проголошення незалежності України, у навчальних планах морських закладів збільшилась частка предметів гуманітарного циклу, оскільки попри значущість професійної компетентності фахівців, необхідно є соціокультурна компетентність, здатність ефективно працювати з людськими ресурсами.

Список літератури:

1. Герганов Л.Д. Проблеми фахової підготовки плавскладу України за умов інтеграції з європейським освітнім простором. *Наукові записки. Серія : педагогіка*. 2014. № 3. С. 147–152.
2. Ляшкевич А.І. Теорія і практика морської освіти півдня України (30-ті роки XIX – початок XXI століття) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01/ Тернопільський нац. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2019. 616 с.
3. Солодовник А.О. Розвиток фізико-математичної підготовки у морських навчальних закладах України (1944-2012 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Тернопільський нац. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2018. 23 с.
4. Навчальні програми судноводійного відділення Т. 2, 2002-2006 роки. *Державний архів Херсонської області*. Ф., Оп. 4. Спр. 537. 216 арк.
5. Про розроблення державних стандартів вищої освіти: постанова КМУ від 07.08.1998 № 1247. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1247-98-п> (дата звернення 01.05.2019).

References:

1. Herhanov L.D. (2014). Problemy fakhovoi pidhotovky plavskladu Ukrainy za umov intehratsii z yevropeiskym osvritnim prostorum. [Problems of professional preparation of Ukrainian seafarers in conditions of European educational integration]. *Educational notes. Pedagogics*, no. 3, pp. 147–152.
2. Liashkevych A.I. (2019). Teoriia i praktyka morskoi osvity pivdnia Ukrainy (30-ti roky XIX – pochatok XXI stolittia) [Theory and practice of marine education in the South of Ukraine (the 30-tieth of XIX –the beginning of XXI century)] (PhD Thesis). Ternopil : Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University.
3. Solodovnyk A.O. (2018). Rozvytok fizyko-matematichnoi pidhotovky u morskykh navchalnykh zakladakh Ukrainy (1944-2012 rr.) [The development of physical and mathematical studies in marine educational institutions of Ukraine (1944-2012)] (abstract of PhD Thesis). Ternopil : Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University.
4. Navchalni prohramy sudnovodiinoho viddilennia T. 2, 2002-2006 roky. Derzhavnyi arkhiv Khersonskoi oblasti. F., Op. 4. Spr. 537. 216 ark [The syllabi of navigational department vol. 2, 2002-2006]. *State archive of Kherson region*.
5. Pro rozroblennia derzhavnykh standartiv vyshchoi osvity: postanova KМУ vid 07.08.1998 № 1247 [About development of state standards of higher education KМУ statement 07.08.1998 № 1247]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1247-98-p> (accessed 01 May 2019).